

**DOSYA/DERLEME**

## ÖLÇEKLER, MEKANLAR DEĞİŞİRKEN EMEK VE SERMAYE (21. YÜZYIL SERMAYESİ 19. YÜZYIL İŞÇİSİNİ ARIYOR)

Yüksel AKKAYA\*

Kapitalizmin "muhtasar" tarihi, sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmak, sermaye birikim süreçlerini hızlandırmak, kar oranlarını artırmak, kar alanlarının kapsamını genişletmek tarihidir. Bu tarih emek açısından daha yoğun çalışmak, daha uzun çalışmak, daha üretken ve verimli çalışmaktır; kısacası sömürü oranının artırılmasıdır. Kapitalistler bütün bunları hayata geçirirken çok önemli iki şeyi unutmaz: taktik ve strateji! İnsanlık tarihinin bu "kısa" çağı göstermektedir ki burjuvazi, bu süreçte, taktik ve strateji belirlemede oldukça yetenekli, maharetli, kurnaz ve zekidir. Öyle ki, bu süreçleri yaşamada, yaşatmada burjuvazinin hiçbir önyargısı yoktur! Bazen düşman olarak açıkça ortaya çıkar; bazen dost eli uzatır. Emek tarihi böyle okunduğunda ölçekler, mekanlar sınıflar arasındaki mücadeleler açısından da sermaye birikimi süreci açısından da çok daha anlamlı olarak yerine oturur. Öyle ki, bu "kısa" tarihin "uzun" mücadelesi bize hem ölçeklerin hem mekanların ne kadar anlamlı olduğu kadar bir o kadar da anlamsız olduğunu gösterir. "Hurafeleri", "resmi tarihleri", aralardaki "kısa" kesintileri bir kenara bırakırsak kapitalizmin bu yeteneğini çok daha net olarak görebiliriz. Sermaye ayağının sağlam bastığı, kendisini güvende hissettiği topraklarda doğarken, büyümek için "maceraya" atılmaktan kaçınmadı; yeni coğrafyaların fethine çıktı. Başlangıçta nerede alıcı varsa orda olmayı temel ilke edindi. Zamanla, oyunun basit olmadığını, sürecin en önemli aktörü olan işçilerin de çıkarları için mücadele edebileceğini görünce ilkin güvenli topraklarında onları adam etmeye çalıştı. Sonra, bunun beyhude bir uğraş olduğunu görünce, ölçek ve mekan sorunu çerçevesinde yeni arayışlara girdi. İlkin daha büyük şirketlere, anonim şirketlere, daha sonra holdinglere, velhasıl çok ülkeli şirketlere yönelmenin "kaçınılmazlığını"

gördü. Sonra, mekanın anlamsızlığını fark etti. Zira, bir yerde emek mücadeleler sonucunda "pahalı" olmuşsa, "sermayenin vatani yoktur" düsturuna uygun davranıp, bu kez satmak için değil, üretmek için yeni mekanlar aradı. Öyle ki, bu arayışta soluğu "komünist" Çin'de bulmakta hiçbir sakınca görmedi. Ancak, mekanları hızla değiştirirken bir şeyi daha fark etti, ölçek hem büyük hem de küçük olmalıydı. Riski azaltmak ve başkasına yüklemek: bundan daha akıllıca ne olabilirdi ki? Kapitalist olmaya aç binlerce "kelebek" bu "ışığa" hızla koşarken "kobi"ler ortaya çıktı: adeta Osmanlı ordusunun azapları olarak! İleriye gitseler "düşman ordular"ı alt edemezse kendisi alt edilecek; düşmandan korkup geriye dönse "dost, müttefik" güçler "kaçtı" diye yok edecek! Ölçek hem büyüdü, hem küçüldü; mekan hem genişledi hem daraldı! Aslında sermayenin "esneklik çağına" yakışan da buydu, öyle oldu. Bu durumda sorgulanması gereken, bu "kısa sermaye" çağında emeğe ne olduğu idi? Emeğin bu süreçteki tarihi, bize basit bir sonuç veriyor: sermaye 21. yüzyılda eriştiği bu "görmekli" konumunda, 19. yüzyıldaki işçileştirme sürecini arıyor: özgürlüğünden kaçan, fabrikalara hapsolan, gönüllü mahkumlar ve mahkum adayları ordusu!

İsterseniz bu öyküyü, derin iktisadi tartışmalar yerine, basit bir "yerden" okuyalım: emeğin ilkin atölyelere, sonra fabrikalara, en sonunda evlerine birer mahkum olarak hapsedilmesi olarak; yani, işçiler önce atölyelerin, sonra fabrikaların, en sonunda da evlerinin hapsedilmesinin; sermayenin her seferinde daha özgür olması!

Ölçek ve mekan üzerinden de bakılsa, başka yerden de bakılsa emek tarihinde işçi hareketi denilince genellikle sınıf mücadelesinde eylemler ve sendikal örgütlenmeler akla gelir. Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu bir toplumda, ölçek ve mekan sorununun sorun edinildiği veya edinilmediği her yerde nedense bir şey hep göz ardı edilir:

\*Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım AD.

emek sermaye arasındaki "primitif"/ilksel kavga. Aslında bu kavga sermayenin "primitif"/ilksel birikimi kadar önemlidir, nedense yok sayılmıştır! Bu "primitif" kavga ölçek ve mekan açısından da çok önemlidir. Emek ile sermaye arasındaki çıkar çatışmasının şekillendiği, ilk kez mayalandığı, kendinde sınıf için ilk adımın atıldığı işyerlerindeki "enformel" grup olarak adlandırılan küçük gruplaşmalar ve bunların emeğin sömürüsüne çeşitli şekillerdeki karşı koyuşları, direnişleri, üzerlerinde kurulmak istenen iktidara karşı gösterdikleri mücadeleler görülmezse mekan ve ölçek sorunu da anlaşılmaz. Ne var ki, iktisatçıların, emek tarihçilerinin, sendikacıların, işçi sınıfı adına siyaset yapanların görmediği bu alan, sermayenin ve onun adına araştırma yapan sosyologların, psikologların, yönetim bilimcilerin üzerine en çok çalıştığı alandır da. Sınıf mücadelesinde ve işçi hareketinde oldukça önemli yeri olan bu mekana ve ölçeğe sıkışmış "enformel" örgütün direnişini kırmak için büyük çaba veren sermaye cephesi, ne yazık ki her seferinde yeni bir yöntem, araç geliştirmesine rağmen, yaklaşık yüz yıllık mücadelesinde her seferinde düş kırıklığına uğramış, yeni arayışlar içine girmiştir. Denilebilir ki Hawthorne Araştırmalarından Toplam Kalite Yönetimine kadar ki yaklaşık yüz yıllık arayışlar, işçilerin işyerlerinde bazen bilinçli olarak, bazen kendiliğinden ama farkında olmadan oluşturdukları bu enformel örgütlenmenin temelini oluşturan grupları, direnç merkezlerini "çökertmektedir". Kuşkusuz, buradaki temel amaç işletme hedefleri ile tüm çalışanların hedeflerini örtüştürmektir, bir başka ifade ile işçilere işletmenin hedeflerini kabul ettirip, çalışmalarını da bu amaca ulaşmak için yoğunlaştırmaktır. Verimliliği, üretimi artırmak adı verilen bu süreç, kuşkusuz işçiler açısından, sömürüyü arttırmaktan başka anlam taşımamaktadır. Sendikal örgütlenmenin temel açmazlarından biri sömürü oranını azaltmak ise, bunu sağlamak için işçiler arasındaki rekabeti ortadan kaldırmak ve reel ücretleri yükseltip, çalışma koşullarını iyileştirmek gibi çabalar içine girmesi kaçınılmazdır. Bu mücadele hem işletme düzeyinde hem de mevzuat düzeyinde sürdürülür. Sendikal örgütlülüğün ilk mayalandığı yerlerden biri olma özelliğine sahip olan bu işyerlerindeki direniş merkezleri, ne yazık ki sendikal örgütlenme politikaları açısından neredeyse hiç dikkate alınmamıştır. Oysa, sermaye cephesinin işçi üzerinde kurmak istediği iktidar ve bunun birer parçası olan denetim ve gözetime yönelik direnç ve mücadele tam da bu enformel örgütlenmelerde başlar, bu gruplarda ise, zaman zaman halka halka yayılarak işletmeyi kuşatır. Zira, bu kendinde bilincin, kendinde direnişe yöneldiği bir an olmakla birlikte, kendinde sınıf olmanın da ilk ayağını oluşturur, bunun araçlarından biri olan sendikal örgütlenmeye dönüşür/dönüşebilir. Farkında olarak ya da olmayarak bu enformel örgütler/gruplar kapitalist çalışma tarzına, emek ve üretim süreçlerine karşı koyarlar. Bu, emekçilerin mayasında bir direnç geleneğinin olduğunun bir göstergesi olarak da kabul edilebilir. Yaklaşık yüz yıllık direnç geleneği ve her seferinde üretilen yönetim tekniklerini boşa çıkarma, bu geleneğin ve mayanın sağlamlığının ve tutarlılığının bir göstergesi de olarak dikkate alınmaya değerdir. Bu nedenle, psikologların, sosyologların, işletme yöneticilerinin enformel grup olarak

adlandırdıkları bu (enformel) örgütler, sadece onlara bırakılmayacak kadar önemlidir, sendikaların mutlaka dikkate alması gereken örgütlenmenin ilk mayalandığı bereketli alanlardır.

Sermayenin emekçileri denetim altına alıp, üzerlerinde iktidarını kurmak için yapmak istediğini ve yaptıklarını anlamadan, işyerlerindeki bu enformel grupları ve sendikal örgütlenme için sundukları olanakları da anlamak olanaksızdır. Bu nedenle önce bir tarihsel arka plana bakmakta yarar var. Zira, sendikal örgütlenmenin "krizinin" gerçek nedenleri bu tarihte yatar. Bu tarihi, bu büyük kapatılmayı, bu büyük iktidar mücadelesini anlamadan, sendikal örgütlenme ve krizi de anlaşılabilir, olsa olsa yüzeysel meseleler tartışılıp, onun üzerinden çözüm aranır.

### "Dar" Mekan, "Küçük" Ölçek, Büyük Kapatılma ve Direniş

Tarihe daha çok satmak, daha çok üretmek hastalığı musallat olalı, mekan ve ölçeklerin de buna bağlı olarak her seferinden yapılandırıldığı, zamandan beri iktidar mücadelesinin de seyri değişti. Bir avuç insan, daha fazla satmak ve daha fazla üretmek için üretim süreçlerine müdahale ettiğinde, müdahale ettiği sadece üretim süreci değil, üretim tarzı ve dolayısı ile toplumsal yapının kendisi idi de. Ölçek mekan da her seferinde buna bağlı olarak yeniden yapılandırıldı. Ama, bu aynı zamanda her alanda yeni bir iktidar savaşıydı. Bundan aristokrasi kadar en çok muzdarip olacak olanlar, daha sonranın "özgür" insanı işçiler olacaktı. Zira geriye, üzerlerinde asıl iktidarın kurulması gereken kesim olarak işçilerden başka kalan olmayacaktı. Ne var ki, emeğin değerli, işçinin nitelikli olduğu bir zaman diliminde bu pek de kolay olmayacaktı. Ama, önce "özgür" işçiye ihtiyaç vardı.

15. yüzyıl sonuyla 16. yüzyılın başı, halkın mülksüzleştirilerek, topraktan uzaklaştırılarak "özgür" proletaryaya dönüştürülmeye başlandığı bir zaman dilimidir. Yüzyıllardır alışageldikleri bir hayat tarzından birdenbire kopan/kopartılan bu insanlar, kapitalist hayat ve çalışma tarzının gerektirdiği disipline aynı hızla uyum sağlayamadı, bir tepki olarak, kitleler halinde "dilenci", "hırsız" ve "serseri" oldular. Bu durum, doğmakta olan kapitalizmin yasalarına aykırı idi. Ya imalathanelere/fabrikalara zincirlenmiş ücretli "özgür" köle olacaktılar ya da kentleri terk edeceklerdi. Düzen, iki seçeneğin dışına çıkarak, "dilenci", "hırsız" ve "serseri" olanlara karşı ise, en kanlı ve acımasız yasalarını uygulayacaktı. Kısacası, bu lanetli çağ, "ya çalış ya da yok ol" felsefesinin hayata geçirildiği kan ve ateşle yazılmış bir tarihten ibaretti. Yaşı ve sağlığı itibari ile çalışabilecek durumda olup da çalışmayanlara, "dilenci"lik, "serseri"lik ve "hırsız"lık gerekçesi ile VIII. Henry'nin imparatorluğunda, 16. yüzyılın ilk yarısında dayak ve hapis cezası veriliyor; bunlar bir arabanın arkasına bağlanıp, bedenlerinden kan akıncaya kadar kamçılanıyordu. Sonrasında ise bunlara, ya doğdukları yere ya da son üç yıldır buldukları yere dönmeleri için veya artık "çalışmaya başlayacakları"na dair yemin ettiriliyordu. "Serserilik" nedeni ile ikinci kez tutuklananların kamçılanmaları yenileniyor, bir simge,

işaret olarak da bir kulağının yarısı kesiliyordu. "Serserilik"te inat ettiği için üçüncü kez tutuklanana ise artık yaşam hakkı tanınmıyor, "azalı bir canı ve kamu düşmanı olduğu için" idam ediliyordu. Kapitalist uygarlığın kökenindeki bu "insani" tutumlar bu kadar değildi. Çalışmak istemeyen bir kimse, kendisini tembel ve aylak bir kimse olarak ihbar edene kölelik etmeye mahkûm ediliyordu. Bu "çağdaş" kölenin efendisi, onu ekmek, su, bulamaç ile beslerken, iş ne kadar pis ve iğrenç olursa olsun, dönemin yasalarına göre, kamçı ve zincir zoruyla çalıştırmak hakkına da sahip oluyordu. Eğer bu köle 15 gün süreyle ortalıktan kaybolursa, yaşam boyu köleliğe mahkûm edilecek ve alını ya da sırtı İngilizce köle anlamına gelen "slave" sözcüğünün ilk harfi olan "S" ile damgalanacaktı. Üç kez kaçan ya da efendisine karşı bir harekete kalkışan köleyi ise idam bekliyordu. Bu kapitalist toplumun oluşturulması ve çalışma koşullarının oturtulması için yapılan vahşet, tarihin tanık olduğu en büyük zalimlik ve zulümlerden biridir. Kapitalizmin tarihi bu kan ve ateşten ibaret olan bir tarihtir. Bu kan ve ateşten tarih, işçileştirmek ve onların üzerinde bir iktidar kurmak için büyük kapatılmayı da bir araç olarak kullanmaktan kaçınmayacaktı. Henüz, hapishanenin yaygın olmadığı bu dönemde büyük kapatılma başka türlü olacaktı. Sözü Foucault'ya verdiğimizde söyleyeceği şundan ibaret olacaktı: "... kapatılmadan kaçmak için, bir meslek icra etmek, düşük de olsa ücretli bir işi kabul etmek gerekiyordu. Sonuç olarak en düşük ücretler hapis tehdidiyle stabilize ediliyordu" (Foucault, 2005).

### "Dar" Mekan ve "Küçük" Ölçekte Büyük Kavga

Yukarıda dile getirilen bu zalim tarihe, büyük kapatılma tehdidi ile işçileştirmeye ve ücretleri stabilize etmeye, dolayısı ile bir iktidar kurmaya elbette ki "özgür" proleterler sessiz kalmamıştır. Dar mekanda, küçük ölçekte yaşanan bu gerileme, emekçiler adına müdahale edenler, ne yazık ki pek çok emek tarihçisi, kapitalizmin yukarıda dile getirilen uygulamalarına karşı çıkan Ludist hareketi, kapitalizme karşı bir isyan olarak algılamak yerine, hurafelerden ibaret bir 'resmi sol tarih'i yaratarak, makine kırıcı, tarihin çarkını tersine çeviren "başbozuklar" olarak ilan etti. Bu tutumu ile, 15. ve 16. yüzyıllarda, kapitalizmin doğuşunun eşliğinde, yeni hayat tarzına uyum sağlamak adına "özgür" insanlara yapılan ve insanlık tarihinin işlenmiş en büyük suçlarından biri olan uygulamalara karşı çıkanları nerdeyse "hain" ve "gerici" ilan etti. Bildikleri, ne yazık ki bilmediklerinden daha fazla değildi. Zira, bir hapishaneden farkı olmayan çalışma hayatına ve özgürlüklerini kısıtlayan, boş ve de hoş zamanını elinden alan, üzerinde bir iktidar kurmaya çalışan sermaye cephesi ve onun dayattığı yeni yaşam biçimine direnen bu asi çocuklar, kapitalistlerin yaptığı gibi, insana değil, onların üretim araçlarına ve ürettikleri ürünlere "zulmettiler". Bu iktidar mücadelesinde ellerinde başka kullanacakları araçları olmadığı için! Kuşkusuz, her iki davranıştan en "uygar" olanı Ludistlerinki, en kaba, vahşi ve acımasız olanı insana işkenceyi ve yaşamı ortadan kaldırmayı reva ve yasal hak gören kapitalistinki idi. Ol sebeple, Ludist hareket, basit, uygarlık dışı, ilerlemeye

direnen bir hareket değil, tam tersine ekonomik, sosyal ve politik bir harekettir; sermayenin emekçiler üzerinde kurmaya çalıştığı denetim, gözetleme ve iktidara karşı bir büyük direniştir.

Çünkü,

Bir: Ludist hareket, basit bir makine kırıcılığı hareketi olmayıp, çalışma ilişkilerinin en sert, en çatışmacı eylem biçimidir, pazarlık şeklindedir.

İki: Ludist hareket, basit bir makine kırıcılığı hareketi olmayıp, döneminin en güçlü "örgütlü" hareketidir. Bu "örgütlülük" İngiliz sendikacılığının temellerini oluşturur.

Üç: Ludist hareket, basit bir makine kırıcılığı hareketi olmayıp, döneminin en sert toplu pazarlık biçimidir.

Dört: Ludist hareket, basit bir makine kırıcılığı hareketi olmayıp, döneminin en iyi sonuç alan grevidir.

Beş: Ludist hareket, basit bir makine kırıcılığı hareketi olmayıp, burjuvazinin en çok korktuğu işçi hareketidir, "mevzuat dışı, özgür ve haklı" bir başkaldırıdır, işçilerin hakları kadar kişiliği ve özgürlüğünü de gözetir. Bu nedenle, kapitalizmin kurallarına, yasalarına karşı büyük bir başkaldırıdır. Yeni üretim ilişkilerine yönelik sesli bir itirazdır.

Altı: Ludist hareket, basit bir makine kırıcılığı hareketi olmayıp, bugünkü işbirlikçi, korporatist, panoptik sendikacılığın tam karşıtı, formel olmayan, ama emekçilere güven ve cesaret veren büyük bir "sendikacılık" hareketidir.

Yedi: Ludist hareket, çırak, çocuk ve kadınların ucuz emek gücü olarak nitelikli emeğin karşısına çıkarılmasına karşı çıktığı için emek piyasasına güçlü bir müdahaledir.

Sekiz: Ludist hareket, yeni makinelerin ürünlerinin üretim sürecinde yarattığı yabancılaşmaya bir itirazdır.

Dokuz: Ludist hareket, sermaye cephesinin emekçiler üzerinde kurmaya çalıştığı iktidara, egemenliğe karşı bir büyük direniştir.

Tüm bu nedenlerle, Ludist hareketi, proletaryanın ilkel bir tepki biçimi olmanın ötesinde 19. yüzyılın ilk yarısına kadar kapitalizmin kurumsallaşmış tüm ilişkilerine ve sonuçlarına, emekçiler üzerinde kurmaya çalıştığı denetim, gözetim ve iktidara karşı özgürlük adına bir başkaldırı olup, burjuvazinin vahşi müdahalesinden daha "uygar" olan bir isyandır.

1816 yılında bir kez ve bilmedikleri bir şekilde son kez başkaldırırken çok anlamlı bir istekle yola çıktılar: "Ya ekmek ya da kan"! "Uygar", işçi sınıfı üzerinde iktidarlarını pekiştirmek isteyen kapitalistler ekmek vermek yerine Ludistlerin kanını istediler ve aldılar. Aslında işçi sınıfının

bu büyük iktidar muharebesinde, öndersiz, pusulasız çıktığı kavgada yenilmesi kaçınılmazdı. Zira karşısında daha güçlü, ideolojik olarak donanmış ve rotasını çizmiş bir kapitalizm vardı. Bu güçlü kapitalist hareket, iktidar mücadelesinde Ludist hareketin toplumsal temellerini ortadan kaldırırsa da proletaryanın kendinde bir sınıftan kendisi için bir sınıfa doğru geçişinin önüne geçememiştir. Ancak, Ludist hareketten önemli dersler çıkararak önlemini almış; işçi sınıfının bir kez daha kendisini böylesine reddeden başkaldırısına izin vermemiş, zorun yanı sıra başka araçlarla da iktidarını pekiştirecek çok farklı politikalar izlemiştir. Ne yazık ki, işçi sınıfı ve onun adına siyaset yapanlar, Ludist hareketin kapitalizme ve dayattığı hayat tarzına, kurmak istediği egemenliğe karşı olan bu görkemli başkaldırıdan gerekli dersleri çıkaramamıştır. Adeta Ludist hareketten kaçınmıştır. Bu tutum da, kapitalizmin vahşetine çağrı olmuş ve onun Ludist hareketten duyduğu korku ve öfkenin şiddetini, izleyen yüzyıllarda ise bir birikim bir deneyim olarak hayata geçirmesini kolaylaştırmıştır, kuşkusuz bu kez, daha "bilimsel" temelde, daha sofistike yöntemlerle. Bu nedenle Ludist hareket(in) korkusunu üzerinden atan kapitalistler, büyük bir güven ile işçi sınıfına yasal sınırlar içinde kalmak koşulu ile "mevzuatçı sendikacılığı ve işçi hareketini" bir rüşvet olarak önermiştir, bu kabul ise işçi sınıfına ve hareketine çok şey kazandırmaktan öte çok şey kaybettirmiştir. Enformel örgütler, tam da burada bir direniş merkezi, odağı olarak bu sürece teslim olmayarak, farklı bir düzeyde mücadelesini sürdürmüştür. İzleyen bölümler bu hikayenin anlatılacağı bölümlerdir.

Ludist hareket, kapitalizmin dile getirilen vahşetine ve insanlık dışı tutumuna işçi sınıfının "uygarlık" içinde kalarak, kapitalizme karşı büyük bir başkaldırısıdır, kendisi için sınıf olmada pusulasız çıktığı bir yolda, el yordamı ile attığı büyük bir adım olup, bir "geçiş aşaması" değildir. Tersine, Ludist hareket, vahşice ortadan kaldırılarak, işçi sınıfının kendisi için sınıf olma yolunda attığı bu devasa adımın yok edilmesi ile işçi hareketinin saptırıldığı bir uğraktır. Bu özelliği nedeni ile de hem bugün hem yarın için çok büyük ders ve deneyimler içermektedir. Özellikle bugün konumuz olan enformel grup, örgütlenme ve direnişleri açısından.

Ne hazindir ki, emek tarihçilerinin, kapitalistlerin bu büyük "işçi soykırımına" yönelik tutumu genelde yanlış olmuştur. Emek tarihçileri, genellikle, kapitalizmin bu vahşice dayattığı hayat tarzı, çalışma koşulları ve egemenliğine karşı çıkan bu görkemli ama bir o kadar da "uygar" işçi hareketini anlayamamış, kaba Marksizme sığınarak, onları makine kırıncısı ve dolayısı ile tarihi geriye çevirmek isteyen ilkel "işçiler" olarak kabul etmiş ve tarihinden silmiştir. Kapitalistlerin büyük bir korku ile andıkları bu "uygar" işçi hareketinin izleri tamamen silinmemiş, bir başka boyutta, daha gizli bir şekilde enformel gruplar ve örgütler içinde sürmeye devam etmektedir. Süren bu direniş nedeniyle, sermayenin ve emek tarihçilerinin resmi tarihi dışında Ludist hareket üzerinden enformel gruplara/örgütlere bir kez daha

bakmanın zamanıdır. Zira, işçi sınıfının şimdi "modern" sendikalar ve "modern" işçi hareketi kadar, belki ondan da çok, tarihsel olarak Ludizmden devraldığı biçimi ile olmasa bile daha "estetik" olarak, enformel gruplara/örgütlere ve bunlar üzerinden yükselecek hareketlere de ihtiyacı vardır.

### Ölçekler Değişirken Kavga da Büyür: "Kısa" Devrim Çağı ve Karşı Devrim

Dar mekanda, küçük ölçekte, "Ya ekmek, ya kan!" diye bir kez daha kapitalizmin dayattığı yaşam ve çalışma koşulları ile iktidarına başkaldıran Ludistler, son öncü/lider militanlarını da 'hüzünlü 1816 yılı'nda kaybettiklerinde, bayraklarını, flamalarını toplayarak "ricat" ettiler. Hayır, toptan tarih sahnesinden ve sınıf mücadelesinden çekilmediler. Bir kısmı, bu uygarlık dışı, zalimane baskıdan yıldı, bir daha o "eski günleri" anımsamak istemedi. Ancak, ihmal edilmeyecek bir kısmı, yeni "yapılarda", "yeni" mücadelelere aktif olarak katılmaktan kaçınmadı; yasaklanmış olan siyasal ve toplumsal hareketlerde yer almaya devam ettiler ve Thompson'un ifadesi ile "Çoğu Cobbett, Hunt ve Feargus O'Connor'un izleyicisi oldu". Hatta, Çartist hareketin içine katılanları da oldu. Yaşlılık günlerinde, bunadıklarının düşünülmediği bir zamanda, torunlarına Ludist şarkılar söylediler (Thompson, 2004). Ne yazık ki enformel grup/örgüt açısından bakıldığında o büyük tarihsel deneyimi, geriye miras olarak bırakmadılar/bırakamadılar. Bugün bile, nasıl örgütlendikleri üzerine spekülasyonlar yapılması da bu örgütlenmenin oldukça gizli ve güçlü olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Enformel örgüt/grup açısından asıl önemli ise grubun içindeki dayanışma, birliktelik, parçalanmazlıktır.

Sermayenin işçi sınıfı üzerindeki iktidarını bir adım daha ileriye taşıyıp, pekiştirmek istediği ve eski "yaşlı" Ludistler'in torunlarına görkemli başkaldırılarının şarkılarını söylediği günlerde, işçi sınıfı pusulasız çıktığı büyük bir mücadelede, kapitalizme karşı verdikleri mücadelede, bu boşluğu dolduracak düşünceler ile de tanışmaya başladı. Fransız işçilerinin bir kısmı, Ludistler'in ana karargahı olan İngiliz işçi sınıfının önemli bir kısmı bu düşünceyi benimsemekten kaçınmadı. Hobsbawm'ın da yerinde ifadesi ile sosyalist düşünceyi benimseme sürecinde, önderlik, ütopya bir sosyalist olan Robert Owen'e "düştü" (Hobsbawm, 1998). 1830'larda, "kısa devrim çağı"na girilmeden hemen önce, proletarya, sınıf bilinci konusunda önemli mesafe kaydetmiş ve bazı toplumsal amaçlara da sahip olmaya başlamıştı. Kuşkusuz bu durum, burjuvazinin çok canını sıcağak ve arayışlara itecekti. Hele, 1831 ve 1834 yıllarında Lyon'da başkaldıran ipek işçilerinin, kenti üç-dört gün teslim alması, ilk komün girişiminde bulunması, hiç unutulacak gibi değildi, adeta 1848 devrimlerinin "öncü sarsıntıları" idiler. Ne yazık ki, Ludist harekette olduğu gibi, bu "isyanlarda" da ders çıkaran burjuvazi olmuştur. Komünist Manifesto 1848'de ne kadar büyük bir heyecanla yazıldı ise Lyon Komün denemeleri ve 1848 Devrim yenilgileri de bir o kadar "düş kırıklığı" yarattı. Kuşkusuz, bu devrim girişimlerinin, başarısız olacağı gerekçesi ile "erken" bulunması da bu düş kırıklığında etken olabilir. 1830'ların ikinci yarısı ve 1848 arası İngiliz işçi

sınıfının Çartist hareketine tanıklık eden bir dönemdir. Bir bakıma, bu hareket, işçi sınıfının kapitalizm karşısında daha geri mevzilere çekilmesinin, burjuvazi ile pazarlıklar sonucunda bazı "temel" hakları elde etmenin karşılığında düzeni red yerine, onun kabulü ve onun içinde onunla mücadelenin benimsendiği bir geri harekettir. Kısacası, "mevzuat içiliğin" ön plana çıkarıldığı ve önemsendiği bir hareket olarak kabul edilebilir Çartist hareket. İlk ve kötü bir örnek olarak kuşkusuz. 1848 yılında doruğuna ulaşmış geri çekilen Çartist hareketten geriye kalan miras, izleyen yıllarda kapitalist düzenin kırmızı çizgilerini, sınırlarını belirlediği yasalar ve mevzuat içinde kalan bir sendikacılığa hapsolmaktır. Bu sermayenin iktidarını kabullenmekten başka bir anlama da gelmez. Kapitalist hayatı ve çalışma koşullarını retten, birlikte yaşamayı kabule gelmiştir. Kuşkusuz, hala devrim ve sosyalizm hayalleri ve mücadelesi sürmektedir. Ancak, kapitalizm içinde yaşamak, mevzuatı içinde kalarak mücadele etmek, düzeni değiştirmemek gibi temel ilkeler de, işçi sınıfı için de ihmal edilmeyecek kadar kök salmıştır. 19. yüzyılın sonu geldiğinde, kendisini Lassalcılıkta bulacak olan bu anlayış, işçi sınıfının büyük ütopyasına ağır bir darbe de indirmiş olacaktır. "Beyaz Devrim"ini tamamlayan Bismarck, işçi sınıfına kapitalist düzen içindeki en büyük işbirliğini, başka bir anlamda rüşvetini, teklif eder: Sosyal güvenlik alanındaki sosyal politika düzenlemelerinin karşılığında büyük direniş ve mücadeleden vazgeçiş, sistem ve düzenle bütünleşme, sermayenin kurmak istediği iktidarı kabul... Aslında, bu teklif hem işyerlerindeki enformel gruplara hem de sosyalist hareketler ile bağ kurmuş olan işçiler ve örgütlerine yöneliktir. En büyük tahribatını ise enformel grup/örgütlerde değil, sosyalizme akan işçiler ve örgütlerinde bırakmıştır. Daha 19. yüzyılın sonunda Bismarck'ın bu zeki ve akıllıca girişimi, sınıflar arasındaki iktidar sorununun önemini her yönü ile gösterir. Ama başka bir şey daha gösterir, işyerindeki enformel grubu/örgütü teslim almak kolay değildir, vev ki daha ileri, üst düzeyde sendikalı olarak örgütlenmiş olsalar bile! Adeta bulunamayan, çöktürilemeyen birer gizli "hücredirler"!

19. yüzyılın sonlarına doğru, Bismarck ile sosyal güvenlik alanında başlayıp, sendikal örgütlenmeyi mevzuat içine çekerek terbiye edilmiş sendikacılığın kabulü önerisi, ne yazık ki pek çok kapitalist ülkenin emekçileri tarafından kabul görmeye ve yasalarla belirlenmiş olan mevzuat içi bir faaliyette bulunmanın kabulü ile sonuçlandı. Temel eğilim, sendikacılığın krizinin de kaynağı olan çalışma yaşamı ile sınırlı, sermayenin kontrolünde ve denetimindeki bir sendikacılık yaratmaktır. Kuşkusuz zaman alacaktı, ancak "uzun" sermaye çağının bu konuda büyük bir sabrı da vardı. Sabrın bittiği yerde, zulmün ikamesini unutmamak kaydı ile!.. Ele avuca gelmeyen, özgürlük düşkünü, sınırsız otlaklarda yaşamaya alışmış, vahşi bir atı, ilk terbiye etme girişimleridir bunlar. Büyük çözümlenin bir ödül ve ödün pazarlığı başlamıştır artık. Bu, bir büyük tarihsel mirasın inkarından başka bir şey de değildir. İşçi sınıfı, Ludist hareketten sonra, tarihinin ikinci büyük yenilgisini bu pazarlığa başlamakla yaşamıştır. Ludist atalarının coşkulu, heyecanlı, kararlı, asi şarkılarını unutan bir kuşak, şimdi bir avuç şeker karşılığında

özgürlüğünden vazgeçmeye hazır bir konuma gelmiş bulunmaktadır, enformel grup denilen yerdeki gizli hücreler hariç!.. Almanya'da Bismarck'ın sosyal güvenlik adı altında başlattığı bu ikinci büyük operasyon, ne yazık ki I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir adım daha ileri taşınacaktır. 19. yüzyıl biter, 20. yüzyıl başlarken, "kısa" devrim çağı unutulmuş, kapitalist sistem içinde nasıl uyum sağlanacağı ve nimetlerden nasıl daha fazla yararlanabileceği düşünülmeye başlanmıştır. Sermaye cephesi başta Taylorizm olmak üzere, emekçileri nasıl daha yoğun sömüreceğini düşünüp, buna bir de hukuksal çerçeve çizmeye çalışırken, işçi hareketinin o büyük gizli gücü, nedense işçi sınıfı adına hareket edenlerce hala yok sayılıyordu. Fakat sonuçlarının neler getireceğinin olacağına farkında olmaksızın!..

### Ölçek, Mekan: Kaçsak Nereye Kadar veya Ekim Devrimi ve ILO'nun Sorusu "Ne Yapmalı?"

Dar mekan, küçük ölçekte kapitalist hayata ve çalışma koşullarına karşı koyan Ludist harekete, daha da genişlemiş mekan ve ölçekte kapitalizmin kendisini yerleştirmeye çalıştığı bir zaman diliminde Rus emekçiler yaklaşık yüzyıl sonra görkemli bir devrimle selam verdiler, kuşkusuz dar mekan, küçük ölçekte örgütlenmenin en önemli tezahürü olan enformel grup/örgütün daha sistematik bir örgütlenmeye ve mücadeleye dönüşmesi ile. Başka bir anlatımla önce kendinde sınıf, sonra kendisi için sınıf olmanın mayalanacağı bir ortamı her işyerinde oluşturarak, sonra bunu mücadelenin tam odağına yerleştiren ve kendisi için sınıf olmanın gereğini yaparak. Evet, Ekim Devrimi'nin tarihi bir parça da bu enformel grup/örgüt denilen, dar mekan küçük ölçekte sıkışmış geniş ufuklu sovyetik enformel örgütlenmenin sınıfın mücadelesinde görkemli yer almasının tarihidir. Böyle olduğu için de dar mekan sıkışmış bu küçük ölçekli gruplar, hem uzun bir kuluçkaya yatabilir hem de çok kısa sürede bir devrimin kaldıracı olabilir. Emek tarihçilerinin görmek istemediği ve bir körlüğe işaret eden bu durum ve tutum, bugünü anlamak açısından çok daha anlamlı bir tarihsel miras bırakıyor bize. Ne kadar anlaşılacağı ise meçhul!

Dar mekan, küçük ölçekte emekçiler Çarlık Rusyası'na karşı başlattıkları devrim rüzgarını Asya'nın bozkırlarına, steplerine, Kafkaslar'a yaydılar. Üç günlük Lyon Komünü kez daha "iktidara" geliyordu. Bu bir bakıma, enformel gruplarda başlayıp, Ludizmle bir sıçrama yapan, Paris Komünü ile ışık saçan bir işçi hareketinin taçlandığı bir başka aşama idi. Ama mayalandığı yer, bir deney ve birikim olarak aktığı yer, kaynak olarak bütün işaretler enformel grupları/örgütleri gösteriyordu, bazen profesyonel, bazen amatörcü... Kimileyin adı Sovyetler oldu, kimileyin hiçbir şey. Aslında, o devasa tarih biraz da işyerlerindeki o enformel gruplar ve örgütlerin tarihi idi. Ne yazık ki yazılmamak bir yana, yok sayıldı, belki de hiç olmadığı düşünüldü. Ama devrimli ya da devrimsiz bütün işçi hareketlerinin tarihinde onlar hep vardı. Sermaye cephesi olup biteni görürken, emek cephesi nedense hiç görmedi/göremedi. Bir devrim çağına çağrı olan görkemli

başlangıca ilk ihanet edenler ne yazık ki, kapitalizmin rüşvetine bulaşmış, "mevzuat içi sendikacılığı benimsemiş" olan işçiler oldu. Bu tutumları ile adeta çürümeye başlayan bir yapının kokusunu saldılar. Ne var ki koku yeterince keskin değildi ve iyi koku alamayanlarca algılanamadı. İstisnaları olmakla birlikte, genelde işçi sınıfı, kapitalizmin teklif ettiği rüşvete teslim oldu. Dünyayı istemek yerine kırıntıları ile yetindi.

Dar mekan, küçük ölçekli bu direngen mücadele 20. yüzyılda işçi sınıfını düzenle bütünleştirmek ve kontrol altına almak için artık merkezi örgütlenmeler ile dumura uğratılma ihtiyacını ortaya çıkardı. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ/ILO) Ekim Devrimi'nden hemen iki yıl sonra kurulmuş olması bu nedenle tesadüf kabul edilmemeli. Tersine, işçi sınıfına haklar sağlamak adına kurulduğu ileri sürülen bu örgütün temel işlevi, işçi sınıfını düzen içinde tutmak oldu. İşçi sınıfındaki büyük çürümenin/çürütmenin asli kurumu oldu bu örgüt. Burjuvazi arasındaki kirli rekabeti, emek üzerinden elimine etmeyi de benimsemiş olan bu örgüt, izleyen yıllarda da bu işlevini layıkı ile yerine getirdi.

Ekim Devrimi ile büyük korkuya kapılan kapitalist sistem, hızla ortaya çıkacak bir potansiyel tehlikeyi ortadan kaldırmak için emekçilere "haklar" adı altında ardı arkası kesilmeyen "rüşvet" tekliflerinde bulundu. Sosyal güvenlik, daha iyi çalışma koşulları, daha kısa çalışma süreleri, hafta tatilleri, yıllık ücretli izinler, gelir düzeyinin yükselmesi, işçi sınıfının düzen içinde kalmak koşulu ile yürüttüğü mücadeleler sonucunda hızla yaygınlaştı. Öyle ki, bu mücadelelerin kaldracılarından biri olan ve sınıfın aklını korumasında işlev üstlenen 1 Mayıslar bile giderek anlamsızlaştırıldı.

II. Dünya Savaşı kapıyı çaldığında, işçi sınıfı büyük ölçüde teslim alınmış, sermayenin iktidarını kabul etmişti. Genel düzeyde sağlanan bu iktidarın işyerlerinde mikro düzeyde sağlanması için ise "bilimsel" çabalar sürüyor ve giderek büyük mesafe kat ediyordu. Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'ndan büyük bir prestij ile çıkması, kapitalist cepheye yeni bir paniğe ve bunun sonucunda daha farklı hamlelere yol açtı. Avrupa'nın doğusunu kaybeden kapitalist dünya, hızla işçi sınıfını sendikalar aracılığı ile sistemin bir parçasına dönüştürmeye yöneldi. Sendikaları ILO aracılığı ile bir sosyal kontrol aracına dönüştürmenin yollarını aradı ve başarılı oldu. Bu yeni bir aşama idi. Sistem içinde kalmaya iknadın, sistemin bir parçası olmaya çağrı vardı. Bu çağrı, bu teklif, sermayenin iktidarının korporatist ilişkiler çerçevesinde kabulüne davetten başka bir şey değildi. Ne yazık ki, bu davet kabul edildi. İzleyen yıllar, düzen ile uyumlu, sadece çalışma yaşamı ile ilgilenen, tek derdi refahtan biraz daha pay almak isteyen sendikaların ve işçi hareketinin tanıdığı oldu. Sendikal hareketin krizinin temelleri atılmıştı. İzleyen yıllar bir illüzyondan ibaret olacak, altın çağın yaşandığı düşünülürken, aksine krizin alt yapısı oluşturulacaktı. Kuşkusuz, burada ILO'un "Ne yapmalı" sorusuna verdiği yanıtın oldukça doğru olduğu unutulmamalı. Şimdi, bu

sorunun yanıtı olarak sosyal diyalog, sermayenin has örgütü olan ILO tarafından yaygınlaştırılmaktadır. Kuşkusuz bu sosyal diyalogun asıl hedefi etkisizleşmiş olan sendikalardan çok, işçi sınıfının gizli direniş örgütü olan enformel gruplar/örgütlerdir. İşçi sınıfının örgütleri bu büyük tuzaktan kaçamamışken, enformel gruplar/örgütler sezgisel olarak direnişlerini sürdürmeye devam etmiştir, zaman zaman yalpalasalar da.

Bugün sermaye ile emek arasındaki iki yüzyıllık bir mücadele sürecinde, işçi sınıfının sendikaları uysal, burjuvazi ile bütünleşmiş örgütlere, sosyal kontrol araçlarına dönüştürülmüştür. Bu büyük dönüşümde kapitalist sistemin yeteneği ve becerisi kadar, işçi sınıfını örgütleyenlerin tutarsızlığının, aymazlığının da payı vardır. İşçi sınıfının mücadele araçları olan, güven sağlayan kaleleri olan sendikaları, burçları yıkılmış, duvarları delinmiş kalelere dönmüştür ve güven vermemektedir. Şimdi bir kez daha sormanın zamanıdır, ama emek cephesinden: Ne yapmalı?

#### Mekanda Fetih İçin Keşif: Enformel Gruplar/Örgütler

19. yüzyıl gözetleme ve denetleme sistemini hemen kuramayan sermaye cephesinin nitelikli işçilerle iktidarı paylaşmaya rıza gösterdiği bir zoraki dönem olarak da kabul edilebilir. Ancak, makineleşmeyle birlikte nitelikli işçinin yerine, kadın ve çocuklardan da oluşan niteliksiz işçilerin çalıştırılması bu zoraki ittifakı bozmuş, sermaye cephesinin kendi iktidarını kurma isteğini yerine getirmesinin olanaklarını yaratmıştır. Bu süreç ise enformel grubun/örgütün daha belirgin olarak ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Makineleşme ile birlikte çalışma yaşamına atılan pek çok niteliksiz işçi, zamanla karşılaştıkları çeşitli sorunlara karşı savunma mekanizmaları geliştirirken bazen farkında olarak bazen olmayarak çeşitli büyüklüklerde enformel gruplar/örgütler oluşturmaya başlamıştır. Emek ile sermaye arasındaki iktidar mücadelesinin sınıfsal, örgütsel düzeyden işyerindeki bu enformel grup/örgüt düzeyine inmesi gecikmemiştir. Ancak, sermayenin enformel grubu/örgütü açığa çıkarması ve bunu etkisiz kılma çabası da...

Dar mekan ve küçük ölçeğin direngen enformel grup/örgüt, örgüt sosyolojisi, örgüt psikolojisi, yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış gibi çeşitli derslerde ve bu derslerin okutulduğu kaynak kitaplarda, sermaye cephesinin gözü ile değerlendirilir ve yapılan çözümlenmelerde de aynı dil kullanılır. Bu derslerin ve ders kitaplarının dili ve mimari kurgusu oldukça "incedir". Ne var ki, bu "ince" dil ve mimari kurgu, bu disiplinlerin gerçek amacını gizlemez, tersten bir okuma ile madalyonun öbür yüzünü çok net olarak gösterir. Genellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yaklaşımının ve dilinin bir aktarımı ve tercümesi olan bu dersler ve ders kitapları, bize sermaye cephesine eklenmenin düzeyini de gösterir. Sendikal örgütlenmeden söz etmekten özenle kaçınan bu yaklaşımda işçi sınıfı kavramı hemen hemen hiç yer almaz, sınıfsal çatışma yerine örgütsel çatışma ve örgütsel çatışmanın yönetiminden söz edilir. Ancak buradaki

örgütsel çatışma "verimliliği engelleyen, doğal olmayan ve kontrol edilmesi ve değiştirilmesi gereken bir davranış sapması"ndan başka bir şey değildir (Genç, 2004). Ancak, çok daha eski tarihli ve ABD eksenli olmayan "Endüstriyel Psikolojinin Elkitabı"ndaki bir başka yaklaşım, bize gerçeği göstermekte sakınca görmez. Sendika, toplu pazarlık ve grev gibi emek ile sermaye arasındaki çatışmayı ele alan bölümden sonra işletmedeki küçük karşıtlıkları anlatır (Muller, Silberer, 1968). Ne "sosyal barış" yaklaşımının ne de "iş barışı" yaklaşımının enformel grubun/örgütün işyerinde giriştiği mücadeleyi önlemeyeceğini kabul eder. Buna rağmen, verimlilik için bu grupların mutlaka önemsenmesi gerektiğini dile getirir. Kuşkusuz işyerindeki bu küçük karşıtlıklar ve mücadelelerden önce işçiler üzerinde bir başka iktidar denemesine girişilir. F. W. Taylor'un adı ile özdeşleştirilen Taylorizmde işçinin kimliğine, kişiliğine önem verilmez, o üretim sürecinin mekanik bir parçası olarak algılanır, bu nedenle mekanik, mühendislik teknikleri ön plana çıkar. Ama burada da enformel grup/örgüt farklı bir şekilde tespit edilir. Taylor'a göre işçiler, az çalışma ve tembellik eğilimi içindedir. Ancak az çalışma ve tembellik eğilimi içinde olan işçiler, şayet standartlaştırılmış iş yöntemleri, ehliyet, yetenek ve kapasitelere göre iş dağıtımı gibi, kısaca işlerin yönetimin belirlediği yöntem çerçevesinde yapılmasını benimserlerse iş verimliliği artacaktır. 1911 yılında yazdığı "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" broşürü ile Taylor, açıkça olmasa da üstü örtük bir şekilde işyerlerinde işletme normlarına direnen, amaçları ile bütünleşmeyen işçi gruplarından söz eder. Üstü örtüklük, açıkça grup tanımlaması yerine, bunun tek tek işçilerce yapılmadığını ileri sürmesinden kaynaklanır.

Taylor'un attığı bu adımı, Elton Mayo ve ekibi, Western Elektrik Şirketi'nin Hawthorne işletmesindeki araştırmaları ile yaklaşık yirmi yıl sonra daha ileriye taşırlar. Zira artık gözler, işçilerin işletme içindeki davranışlarına çevrilmiştir (Baransel, 1993). Verimliliği önleyen sır çözülmeye çalışılırken, enformel grup/örgüt de fark edilecektir, ama sadece fark edilecek, tam anlaşılmayacaktır. Çünkü, bu araştırmalar enformel grup/örgütten çok kendilerinin oluşturduğu "yapay" gruplar üzerinde yapılmakta idi. Aslında, enformel grup/örgüt Hawthorne araştırmalarının "Tel bağlama gözlem odası"ndaki "deney"de kendisini ele vermişti! Buradaki işçiler, gözlemciye rağmen, şirketin uygun görmediği davranışlarda bulunmaktan çekinmiyor, açık bir şekilde üretimi sınırlamaya girişiyor, yüksek ücret önerilmesine rağmen üretimi kendilerince uygun bir düzeyde tutup, artırmıyorlardı. Grubun belirlediği üretim düzeyinin üstünde ya da altında çalışanları çeşitli şekillerde cezalandırarak, üretimi grubun belirlediği normda tutmaya çalışıyorlardı. Üretim kayıtlarını değiştirerek, her işçinin aşağı yukarı aynı miktarda, birbirine yakın günlük üretimde bulunduğunu not etmişlerdir (Dereli, 1976).

Enformel grubun tam açığa çıkarılması için 1940'lı yılları beklemek gerekecekti. L. Coch ve J.R.P French "informel sosyal gruplardaki işçilerin, müessesenin çalışma metodlarında yaptığı yeniliklere direnme maksadıyla verimlerini azalttıklarını ve birlik hisleri daha

kuvvetli olan grupların da yeniliğe karşı gelen üyeleri daha çok desteklediklerini ortaya çıkarmışlardır" (Tannenbaum). E. W. Bakke de 1950'li yıllarda yayınlanan çalışmalarında enformel örgüt üzerine ihmal edilmeyecek bir araştırma yapmıştır (Bakke, 1953). Denilebilir ki 1950'li yıllar, emek ile sermaye arasındaki mücadelenin sürdüğü işyerlerindeki gizli örgütlerin açığa çıkarıldığı ve bunlara yönelik araştırmaların yapıldığı yıllardır. Kuşkusuz, keşfedilmiş olan bu gizli örgütü, enformel grubu/örgütü etkisiz kılmak ve üzerinde egemenlik kurmak için.

### Mekan içi "Barış": Endüstriyel Demokrasi

Üretimi ve verimliliği artırmak için işletme tarafından kurulan grupların, gözeticilere rağmen zamanla işletme çıkarları ve amaçları ile örtüşmeyen bir gruba dönüşmesi, hatta işletmenin amaçlarına aykırı nitelik kazanması, grubun normlarına uymayanlara yaptırımlarda bulunması, üyeler arasında rekabeti önlemesi, grup birliği ve dayanışmasını güçlendirmesi yeni arayışlara yol açmıştır. Daha yüksek ücret önerisinin bile ikna edemediği ve bir tür mini-sendikal özellik taşıyan bu grupların daha üretken ve verimli olarak çalıştırılması, işletmenin amaçları ve çıkarları ile bütünleştirilmesi için kurulacak iktidarda bu kez zor yerine iknaya, demokratik temsile, yani endüstriyel demokrasiye başvuruldu.

Sermaye cephesi, önce uzun işçileştirme, sonra işçileşenleri çalıştırmada, onları daha üretken ve verimli kılmada zorun rolünü yitirmeye başladığını fark etmiş gibidir. Bu nedenle, bu kez zor yerine, iktidarını sürdürebileceği bir rıza üzerinden hareket etmeye karar vermiştir. Bu rızayı hem işçi örgütleri ve sendikalar aracılığı ile hem de işyerindeki enformel gruplar ile yerine getirmek için bir kez daha çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bir tür mikro-korporatizm olarak da tanımlanabilecek bu ilişkide sermaye cephesi için önemli olan işçilerin direncini kırmak daha üretken ve verimli çalıştırmaktır. Bir başka anlatımla onları işletme hedefleri ve politikaları ile bütünleştirmektir. Endüstriyel demokrasi, katılımcılık adı altında üretimi ve verimliliği artırmada başvurulan yeni bir yöntemdir. Özellikle enformel grupların boşa çıkardığı eski yöntemler, bu kez rızaya dayalı bir yaklaşımı zorunlu kılmıştır.

"Beşeri İlişkiler Okulu"nun iki kanadından ortodoks olanlar, iktidarın ellerinden kayacağı kaygısı ile endüstriyel demokrasiye sıcak bakmazken, Chicago Okulu, hem sendikaların hem de enformel grupların/örgütlerin gerçek anlamda sembolik bir öz taşıya da "yönetime katılmasını", üretimi ve verimliliği arttıracığı, işçiler ile işletme amaçlarının bütünleşeceği düşüncesi ile "önemser". Zor ile kurulamayan iktidar ve çözülemeyen enformel grup, belki de "sevgi" ile, rızası alınarak çözülebilirdi, denemekte sakınca yoktu! Böylece, Chicago Okulu ve izleyicileri, sendika ve enformel grup/örgüt gerçeğini kabul etmiş, onları fabrikanın sosyal sisteminin bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre, işletme yönetimleri sendika müdahalesine karşı direnmeyi bırakmalı; fabrika sorunlarını çözmeye ortak çalışma ve katılım için sendikayı

ikna ederek ve inisiyatif olarak daha olumlu bir rol oynamalıdır. Bunun için de resmi prosedürler yerine, beşeri ilişkilerin tekniklerinden yararlanılmalıdır. Güvensizlik ve düşmanlık duygularının emek cephesindekilere yansıtılmaması bu süreçte çok önemlidir (Mouzelis, 2003).

1930'lu yıllarda işletmelerde grupları, 1940'lı yılları enformel grupları keşfederek geçiren sermaye cephesi ve araştırmacıları, emek ile sermaye arasındaki iktidar mücadelesinin zora dayalı tikanıklığını aşmak için bu kez 1950'li yıllarda endüstriyel demokrasiyi keşfederek, devreye soktu. Sonuçlarının ise sendikaların bu gün içinde girmiş olduğu krize bakıldığında oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Sendikaların işletme amaçları ile bütünleştikleri, istihdam güvencesi ve bir parça daha yüksek ücret karşılığında daha yüksek üretkenlik ve verimli çalışmayı taahhüt ettikleri bu süreçte, emekçiler bir kez daha enformel gruplar/örgütler aracılığı ile bu yüksek sömürü isteğine direnmeye çalışmışlardır. Kısa bir yalpalama döneminden sonra, fethedilmek üzere olan kalelerini yeniden tahkim etmeye yönelmişlerdir, zaman zaman sendikaları da dışlayarak. Zira, bu gruplar, literatürdeki şu söylemin anlamsızlığını yaşayarak görmüşler, emek ile sermaye arasındaki çıkar farklılığını günlük iş yaşamlarında test ederek bir kez daha teyit etmişlerdir: "Endüstriyel demokrasi, geleneksel örgüt ve yönetim felsefesinin işgörenler üzerinde yarattığı olumsuz etkileri azaltmak, siyasal demokrasinin uygulama alanını endüstri işletmelerini de içerecek biçimde genişletmek ve işçilere çalıştıkları örgütlerin yönetimine katılma olanağını sağlamak amacıyla geliştirilmiş çağdaş yönetim düşüncelerinden biridir" (Dicle, 1980). Birer direniş merkezi ve sendikal örgütlenmenin ilk eşiği olan işyeri komiteleri, işyeri konseyleri ve benzeri örgütlenmeler bu dönem resmileştirilmiş ve açığa çıkarılmış enformel grup ve örgütlerin ötesinde oluşumlar olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Almanya ve Fransa gibi ülkelerdeki bu komite ve konseyler bir parça enformel grup ve örgüt özelliği taşıyalar da daha çok işbirliğine açık, korporatist sendikaların işyerlerindeki uzantıları olmuştur. Ancak, işçi sınıfı tarihsel sezgisi ile bunlara karşı temkinli olmayı da bir kenara bırakmamıştır.

İşçiler çalıştıkları işyerlerindeki endüstriyel demokrasi ve yönetime katılma uygulamalarında ücretlerin, karların tartışma konusu edilmediğini, üretkenlik ve verimlilikle ilgili sorunların sürekli gündemde tutulduğunu önce sezgisel olarak, sonra da yaşayarak görmüşlerdir. Kuşkusuz, kısa bir işçilik deneyimi de olsa her işçide birikmiş bir tarihsel sınıfsal düşünme deneyimi de bulunmaktadır. Sendikaların uzun süre içine girdikleri bu korporatist ilişki, işçilerin sendikalara olan güvenini sarsarken, işyerlerindeki enformel grupları/örgütleri bir kez daha sınırlanacak kalelere dönüştürmüştür. 1980'li yıllarda yaşananlar bu durumun somut göstergesinden başka bir şey değildir. Böylece geçici olarak kalelerini içten fethetmeye yönelen sermaye cephesinin manevralarına rıza gösteren işçi sınıfı, gecikmeli de olsa, bu aymazlığından uyanarak, kalesini yeniden tahkim etmeye yönelmiştir. Kuşkusuz bu

kapanış ve direniş, sermaye cephesini yeni arayışlara itecektir.

### Yeni Mekanlar, Yeni Ölçekler: Rekabet ve Karakter Aşındırması

20. yüzyılın sonu, 21. yüzyılın başlangıcı "dar" pazarlara yönelik, "kitle üretimi" ve "kitle tüketiminin" bittiği bir rekabete tanıklık eder. Bu ölçeğin ve mekanın yeniden "yapılandırılmasıdır" da. Emekçinin mekanı ve ölçeği kadar tüketicinin de mekanı ölçeği yapılandırılmaya çalışılır. Herkesin her malın tüketicisi olarak görülmediği bu zaman diliminde, mallar ve hizmetler belirli bir gelire sahip olan kesimlere yönelik üretilir. Böyle olduğu için de yıkıcı bir rekabetin gereği kimliksiz, kişiliksiz, tüketici olarak değerlendirilmeyecek, üretim süreçlerinin ensesi olmuş bir işçiye ihtiyaç vardır. Herkesin tüketici olmadığı yerde herkesin istihdam edilmesi de gerekmemektedir. İşsizliğin kronikleştiği, yeterli geliri sunmayan kısmi çalışmaların yaygınlaştığı bu zaman diliminde sendikalara da ihtiyaç olmadığı gösterilmişse, yine tarihsel bir miras olarak işçilerin sığınacağı kale olarak geriye enformel gruplar/örgütler kalmaktadır. Bu kez sendika ve gruplar üzerinden değil tek tek işçiler üzerinden iktidar arayışına girer sermaye cephesi. Belki de işçi sınıfının tarihsel olarak karşılaştığı en tehlikeli ve en zorlu süreçtir bu. Kuşkusuz, alınının akı ile bir kez daha bir sınavdan başarı ile çıkıp çıkamayacağı süreç!..

İşsizlik tehdidi altında teslim alınmaya çalışılan işçiler, tarihlerinin en korkulu, en kaygılı ve geleceklerinin belirsizlik içinde olduğu bir dönemle karşı karşıyadırlar. Öyle ki, Dünya Bankası bile sendikalara sahip çıkmak zorunda kalmıştır. Zira, mevcut sendikal yapılar tam da sermaye cephesinin istediği bir noktaya gelmiştir, emek ile sermaye arasında, sermaye lehine aracılık yapan, güçsüz kurumlara dönüşmüştür, yer yer tersi yönde rüzgarlar esse de.

Ancak sermaye cephesinin asıl iktidar araçlarını, psikologlar, sosyal psikologlar, örgüt psikologları, davranış bilimciler ve işletmeciler hem disiplin olarak hem de akademi(syen)ler olarak oluşturmaya başlar. İşçiler, sermaye cephesi ile işbirliğine açık olan ya da olmayan sendikaların görmediği bir alanda işçiler enformel grup ve örgütlerde sermaye cephesinin bu yoğun saldırısını bir kez daha göğüslemeye çalışmaktadır. Ne var ki bu kez işi hiç de kolay değil. Bir yandan çözülen işçiler, diğer yandan işbirlikçi sendikalar ve üstüne üstlük bilim adına hareket eden akademi(syen)ler!

En eski yöntemlerden en yeni yöntemlere kadar açılan savaşta kullanılan araçlar, motivasyon, iletişim, stres, tükenmişlik, örgüt kültürü, iş ahlakı, sosyalizasyon, öğrenme, liderlik, kişisel yetkinlik, toplam kalite yönetimi, inanç ve tutumlar, iş tatmini, işletmeye bağlılık, insan kaynakları ve benzeridir. Bu büyük yıkım girişimi başarılı oldu mu?

### Yeni Mekanda Eski "Davranış"

Emek ile sermaye arasında yüz yılı aşan, mekan ve ölçekte her seferinde ifadesini bulan, iktidar ve bunun



türevi olan üretkenlik, verimlilik mücadelesinde sermaye cephesi her seferinde düş kırıklığı ile çıkmıştır. Ne yazık ki sınıf mücadelesini en üst düzeyden en alt düzeye kadar verenler bu asıl direniş merkezini anlayamamış, buna yönelik politikalar geliştirmemiştir. Oysa, sermaye cephesinin işçileştirme süreci, işçi olarak çalıştırma süreci ve işçileri içselleştirerek teslim alma sürecindeki bütün ince politikalarına her zaman direnen işçiler adına hep en önde bu enformel grup/örgüt olarak tanımlanan kesimler olmuştur. Yılların deneyimi de göstermektedir ki, işçi sınıfının karşılaştığı krizi atlatmakta sermaye cephesinin geliştirdiği yöntem ve politikalara değil, işyerlerindeki bu ilk direniş ve örgütlenme merkezi özelliği taşıyan gruplara bakmak gerekiyor.

Bugün en büyük işletmeden en küçük işletmeye kadar her yerde daha yaygın ve sınıf bilincine kuluçkalık yapan bu mekan ve ölçek sorunu aşmış kesimler hak ettiği ilgiyi bekliyor. En azından, sermaye cephesinin araştırma merkezlerinin dilini işçi sınıfı adına tersine çevirecek bir ilgiye muhtacdır. Kuşkusuz, bu ilginin ilk adresi olarak kriz yaşayan sendikalar gösterilse de, sendikalar, krizin nedeni olan tutumları nedeni olarak burada başarılı olacak gibi görünmemektedir. Bu durumda sendika dışı politikalar ile bu grupları/örgütleri, sınıf mücadelesinin yeniden mayalandığı, güçlenerek daha köklü mücadelelere kaynaklık edeceği politikalar üretmek gerekmektedir. Tarihsel açıdan gelinen nokta, sendikalara rağmen sendikacılığın örgütleneceği merkezler olarak işçi sınıfının bu büyük mirasını, özenle koruduğu geleneğini işaret etmektedir. Bu nedenle çok fazla söze gerek yoktur. Basit bir örnek ile imkan ya da imkansızlıklara yeniden bakılabilir, kuşkusuz enformel örgütün ne olup olmadığını, sendikal örgütlenme açısından taşıdığı mayayı da anlama açısından.

Bugün kimliksizleştirilmiş, karaktersizleştirilmiş işçilerin sendikalara yönelik güvensizliği anlaşılır gibi olsa da bu enformel grup ve örgütlerdeki işçiler nihai olarak işçi sınıfının en önemli mücadele aracı olan sendikaların kendilerine güven verdiği anda yeniden mayasını oluşturacak, sınıf bilincinin tohumlarının atılacağı, kendinde sınıf olmak için hazırlık yaptığı bir yerde durmaktadırlar. Sorun işçi hareketinde ve sendikal örgütlenmede bu kesimlerin öneminin ne kadar anlaşılıp anlaşılmadığı ile ilgilidir. Umar ve dileriz ki, sendikal bürokrasi işçi sınıfının örgütlenmesini dumura uğratan tüm çabaları boşa çıkarır ve yeniden bu direngen çekirdek üzerinden kendisine alan açmaya çalışır. Ama, bütün bunlar için mutlaka sermaye cephesinin sosyal psikologlarının, örgüt psikologlarının, davranış bilimcilerinin ve benzerlerinin büyük saldırısını önce anlayıp, sonra boşa çıkarmaları gerekir.

Rus devriminin işçi hareketinin mayalandığı mekan ve ölçek sorunun anlamsız kılan Sovyetler, işçi komiteleri, konseyler bu enformel grup ve örgütlenmelerinin önemini ortaya koymaktadır. Sorun, kapitalist düzen içinde yaşayıp yaşamamak ile doğrudan ilgili olduğu için, algı da farklı olmaktadır. Bütün enformel grup ve örgütler nihai olarak sermaye cephesinin iktidarı ve tahakkümüne karşı oldukları

için kalelerini sıkı bir şekilde tahkim etmiş, sol saldırılara karşı bile sağlam durmuşlardır. Bu nedenle de emek tarihinin en görkemli mücadelesinin verildiği yerler olmuşlardır. Ne yazık değerleri hiç anlaşılmamıştır. Bu yazı ile yapılmak istenen de on yıllara sığan bu direnişin görkemini göstermektir. Ne kadar anlaşılacağı ise dünden kalan tarihle malul olmasa gerek.

Sermaye cephesinin işçi sınıfını işçileştirmek için başvurduğu zora dayalı yöntemlerden bugün işçileri tek tek teslim alacak, onları kimliksizleştirecek, karaktersizleştirecek çok geri bir noktaya gelmiş bulunmaktayız. Mevcut sendikal örgütlenme politikaları ve faaliyetleri bu saldırının arka planını tam anlayıp, çözemediği için de yaptıkları daha da geri noktalara düşmeye yol açmıştır. Şimdi, zaman, bu direngen enformel grup ve örgütlerin direnç felsefesini yeniden anlama zamanı ve bunu bir kaldıraç olarak kullanma zamanıdır. Sendikal örgütlenme ve faaliyet krizi için önemli bir fırsat olarak bunu değerlendirmemek, tarihsel olarak sınıf mücadelesini anlamamayı itiraftan başka bir şey değildir. İşçi sınıfının bunu hak ettiğini söylemek ise ne yazık ki mümkün değildir.

Bu kısa tarih bize göstermektedir ki sermayenin ne ölçeği ne de mekanı vardır: taktik ve stratejik olarak hem yaratır, hem yok eder. Ancak, bu kısa tarih bize bir başka şey daha göstermektedir: emek de mekana ve ölçeğe hapsedildiği ölçüde sömürülüp, kimliksizleştirildiği kadar baş kaldırı için görkemli olanaklar da yaratabilir.

Evet kısa kapitalizm tarihinin mekan, ölçek üzerinden muhasebesi bu kadar basittir; ancak emek üzerinden bir o kadar basit ve öğreticidir!..

#### KAYNAKLAR

- Bakke, E.W** (1950) Bonds of Organization: A Appraisal of Corporate Human Relations, Harper and Row Publishers, N.Y., 1950; E. W. Bakke, The Fusion Process, Labor and Management Center, Yale University, Conn.
- Baransel, A.** (1993) Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi (Klasik ve Neo-Klasik Yönetim ve Örgüt Teorileri), Cilt İstanbul: Avcıyol Basım Yayın.
- Dereli, T.** (1976) Organizasyonlarda Davranış, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayını
- Tannenbaum, A. S.** İşletmede Sosyal Psikoloji, (Çev. N. Sağıtör), MEB Yayını.
- Dicle, İ. A** (1980) Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılma, Ankara: ODTÜ Yayını
- Foucault, M.** (2005) Büyük Kapatılma, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Genç, N.** (2004) Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. J.** (1989) Devrim Çağı: 1789-1848, Çev. J. Ergüder ve A. Şenel, Ankara: V Yayıncılık.
- Mouzelis, N. P.** (2003) Örgüt ve Bürokrasi, Çev. H. B. Akın, Konya: Çizgi Kitabevi
- Muller, P. - Silberer, P.** (1968) L'Homme en Situation Industrielle (Manuel de Psychologie Industrielle), Paris: Payot.
- Thompson, E.P.** (2004) İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu, İstanbul: Birikim Yayınları